

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 2 mars 1944 kl. 2 em.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång, m. m.

Genom en den 31 december 1943 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 12, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga nedan intagna vid propositionen följande förslag till

1) lag angående ändring i lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång; och

2) lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § rättegångsbalken i 1734 års lag.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för förslaget, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

Gällande rätt m. m.

Bestämmelser om fri rättegång infördes i svensk rätt genom lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång. Enligt denna lag kan fri rättegång vid allmän underrätt, polisdомstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i jorddelningsmål och i vattenmål beviljas den som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet (1 §). Förmånen av fri rättegång kan beviljas såväl i tvistemål som i brottmål. I båda fallen gäller dock den begränsningen att fri rättegång ej må beviljas, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning. För brottmålets del är vidare stadgat att, därest brottet hör under allmänt åtal eller efter angivelse må åtalas av allmän åklagare, fri rättegång ej må beviljas målsägande i annat fall än då åklagaren anhängiggjort talan i målet (1 § 3 st.).

Förmånen av fri rättegång innebär befrielse från flertalet av de med rättegången förenade kostnaderna, såsom stämpelavgift, expeditionslösen och kostnad för stämmings delgivning eller för inkallelse av och ersättning till de av parten åberopade vittnen, vilkas hörande rätten prövar erforderligt för målets utredning. I den fria rättegången ingår även förmånen att på det allmännas bekostnad erhålla biträde i fall då parten icke själv eller genom nå-

gon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, kan tillvarataga sina intressen (2 § 2 st. och 5 § 1 st.). — För mål i hovrätt och högsta domstolen gälla i så måtto särregler som biträde ej särskilt förordnas. Den som parten utan förordnande anlitat för rättegången kan emellertid erhålla ersättning av allmänna medel, om domstolen i allo eller huvudsakliga delar bifaller partens ändringssökande (10 § 2 st.).

Har tilltalad, som i hovrätt åtnjuter fri rättegång, personligen inställt sig vid muntligt förhör inför hovrätten, kan han erhålla gottgörelse av allmänna medel för inställelsen. Gottgörelsen må avse traktamentsersättning med högst 5 kronor för dag och resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna resereglementet. Ersättningen utgår ej annat än då den tilltalades hemvist är beläget på minst fem mils avstånd från hovrättens sammanträdesort. Saknar han medel att bekosta sin inställelse, kan han erhålla förskott av allmänna medel å resekostnaden (10 § 3 st.).

Part, som gått förlustig förmånen av fri rättegång, skall förpliktas ersätta statsverket kostnad som skolat gäldas av allmänna medel. Har parten själv icke förklarats ersättningskyldig, skall betalningsplikt åläggas tappande motpart, såvida denne enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnader (8 §). Hava parts förmögenhetsförhållanden efter rättegångens slut förbättrats i så hög grad, att han kan återgälda av allmänna medel guldna rättegångskostnader, kan parten på talan inom viss kortare tid av kronans ombudsman i orten förpliktas återgälda statsverket dess kostnader, dock ej om dylik ersättningskyldighet ålagts motparten (13 §).

Beträffande lagens tillämpning lämnas på s. 9—12 i propositionen en statistisk översikt. Av denna framgår, att antalet mål, vari fri rättegång förekommit undan för undan stigit. Statsverkets utgifter för den fria rättegången ha samtidigt ökats, vilket visas av denna uppställning:

	I riksstaten uppfört anslag:	Nettobelastningen under budgetåret:
1926/27	260,000	445,000
1927/28	260,000	516,000
1928 29	300,000	565,000
1929/30	300,000	522,000
1930/31	300,000	425,000
1931/32	400,000	425,000
1932/33	400,000	498,000
1933/34	400,000	454,000
1934/35	450,000	495,000
1935/36	450,000	487,000
1936/37	475,000	500,000
1937/38	475,000	551,000
1938/39	475,000	600,000
1939/40	500,000	502,000
1940/41	525,000	411,000
1941/42	500,000	456,000
1942/43	500,000	417,000
1943/44	500,000	

1929 års lagändringar och därefter väckta reformförslag.

Kostnaderna för den fria rättegången ha vid åtskilliga tillfällen varit föremål för uppmärksamhet.

Redan år 1927 igångsattes sålunda inom justitiedepartementet en utredning för att utröna, huruvida icke genom ändrade grunder för åtnjutande av fri rättegång eller eljest statsverkets kostnader skulle kunna nedbringas.

På grundval av denna utredning utarbetades ett förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen om fri rättegång, vilket i huvudsak godkändes av 1929 års riksdag.

De viktigaste bland de år 1929 tillkomna bestämmelserna voro följande. I 1 § andra stycket i lagen insköts stadgandet att fri rättegång ej må beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning. I 5 § tillkom föreskriften att med beslut angående biträdesförordnande för talans utförande regelmässigt skall anstå till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit, att behov av biträde föreligger. I samma lagrum insköts vidare det stadgande, enligt vilket före förordnande av biträde skall bedömas, huruvida parten möjligen kan få sina intressen behörigen tillvaratagna genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd. Härmed har avsetts sådana fall då t. ex. i ett mål om barnuppfostringsbidrag kärandetalan kan utföras av barnavårdsmannen eller i ett brottmål målsäganden kan få sina intressen behörigen tillgodosedda genom åklagarens försorg. I 5 § infördes slutligen — till förebyggande av att biträdesförordnande utverkas för avlägset boende advokat oaktat lämpligt rättegångsbiträde står till buds på orten — bestämmelsen att till biträde företrädesvis bör anlitas den som vid rätten yrkesmässigt utövar advokatverksamhet och ej är avlägset boende. Till 14 § fogades föreskrift att vid bestämmande av biträdets ersättning hänsyn skall tagas till hans inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål och att, om talan utan skäl anhängiggjorts eller fullföljts samt biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen efter omständigheterna må nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Efter de år 1929 företagna lagändringarna voro statsverkets kostnader för den fria rättegången under flera år avsevärt lägre. Sedan nettobelastningen på anslaget ånyo stigit, ha åter krav rests på förmånens begränsning.

I sin berättelse till 1940 års riksdag gjorde *riksdagens revisorer* vissa uttalanden angående det allmännas kostnader för den fria rättegången m. m. Den alltmer ökade omfattning, i vilken fri rättegång beviljades, syntes revisorererna i första hand bero på gällande lagstiftning, vilken med sin tämligen allmänt hållna avfattning icke upptog några egentliga korrektiv mot missbruk. Enligt revisorerernas mening borde i lag införas bestämmelser, som medgäve en strängare gallring av ansökningar om fri rättegång. Innan denna förmån beviljades, borde en närmare prövning äga rum. Övervägas borde vidare, om icke rätten att erhålla en sådan förmån borde inskränkas i vissa

mål, såsom för svarande i rattfyllerimål och i mål om langning och lönnbränning. Revisorerna hade vidare ej kunnat undgå att finna att biträde enligt lagen om fri rättegång av domstolarna förordnades även i mål av mycket enkel beskaffenhet. Vidare hade iakttagits, att i mål rörande underhållsbidrag till barn utom äktenskap biträde förordnats åt kårande med fri rättegång, även där barnavårdsman icke kunde anses ha saknat kompetens att själv uppträda i rättegången. Revisorerna hade ytterligare kommit till den uppfattningen att de utdömda arvodena till biträden i fri rättegång i en del fall varit väl höga. Enligt revisorernas mening borde vidare övervägas, huruvida icke uppdrag att vara biträde i fri rättegång i större utsträckning borde mot ersättning enligt lägre taxa kunna anförtros personal vid de statsunderstödda rättshjälpsanstalterna.

Å andra sidan ha under de senare åren till Kungl. Maj:t inkommit vissa framställningar rörande partiella utvidgningar av frirättegångsförmånerna.

Sålunda har *riksdagen* i skrivelse den 24 april 1937 på förslag av första lagutskottet (utl. nr 33) anhållit, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning om sådan ändring av gällande lag om fri rättegång, att medellös part må, utöver vad för närvarande gäller, av allmänna medel kunna erhålla hjälp till sin inställelse inför domstol.

Första lagutskottet yttrade i sitt utlåtande bl. a.:

För framtvingande av svarandens inställelse i mål om ansvar äger domstolen tillgripa, förutom de även i tvistemål användbara tvångsmedlen vite och böter, jämväl hämningsinstitutet. När en persons underlåtenhet att inställa sig icke har någon annan grund än ekonomisk oförmåga, måste det emellertid te sig stötande att inställa honom inför domstolen genom kronobetjäningens försorg. Av naturliga skäl draga sig domstolarna också i det längsta för en sådan åtgärd. Med nu gällande ordning kan likväl hämningsinstitutets användande i dylika fall emellanåt icke undvikas. Erinras må här om stadgandet i 15 kap. 1 § rättegångsbalken att i brottmål, där efter lag straffarbete kan följa å brottet, den som är anklagad själv skall svara. Även i andra fall, t. ex. då fråga är om tillämpande av villkorlig straffdom och över huvud om frihetsstraff eller högre bötesstraff ifrågakommer, kan domstolen anse det nödigt att höra den tilltalade personligen. Och denne kan själv ha befogade anspråk på att få muntligen inför rätten framlägga sin sak. Möjlighet för den tilltalade att av allmänna medel erhålla hjälp till sin personliga inställelse föreligger emellertid endast i ett fall, nämligen enligt 10 § tredje stycket i lagen om fri rättegång vid muntligt förhör i hovrätt. Av det anförda framgår emellertid att ett ej mindre starkt behov av dylik ekonomisk hjälp understundom måste anses föreligga när det gäller en fattig persons inställelse inför en från hans hemort avlägset belägen underrätt.

Utskottet uttalade såsom sin mening, att då fråga vore om ringare brottmål en tilltalad icke borde tillerkännas rätt till kostnadsfri inställelse annat än i sällsynta undantagsfall, samt anförde vidare:

Å andra sidan anser utskottet att rätten till fri inställelse icke bör begränsas till att avse allenast tilltalad i brottmål; ett stort behov av en sådan rätt kan nämligen understundom föreligga även då fråga är om målsägande i brottmål eller om part i tvistemål (t. ex. i mål angående fastställande av faderskap

till barn utom äktenskap). Den nödiga garantien mot missbruk skulle kunna erhållas genom en bestämmelse att rätt för medellös part till fri inställelse endast medgåves då domstol eller dess ordförande, efter verkställd prövning, funne det föreligga ett verkligt behov av att parten personligen komme till stades inför rätten.

När utskottet sålunda förordar en reform av lagen om fri rättegång i enlighet med de av utskottet antydda riktlinjerna, förbiser utskottet icke att därigenom komme att ställas i viss mån ökade anspråk på statsverket i ekonomiskt avseende. Utskottet har även beaktat att riksdagen vid upprepade tillfällen understrukt vikten av att största möjliga sparsamhet iakttages vid handhavande av statens medel för bestridande av kostnader enligt lagen om fri rättegång. Emellertid håller utskottet före att den kostnadsökning, som skulle föranledas av den av utskottet förordade reformen och vilken för övrigt säkerligen i tämligen stor omfattning skulle kompenseras såväl genom en minskning av de stundom mycket dryga utgifterna för vederbörandes hämtning till rätten som ock genom minskade utgifter för rättegångsbiträden, icke lär bli av sådan storleksgrad att den bör hindra genomförandet av ett så angeläget önskemål som det förevarande.

Vidare har *riksdagens justitieombudsman* i skrivelse till Kungl. Maj:t den 31 december 1937 upptagit frågan om rätt för svarandepart, som åtnjutit fri rättegång, att kostnadsfritt erhålla protokoll i målet, även om begäran därom framställes först efter det utslag meddelats.

Slutligen har *riksdagen* i skrivelse den 1 mars 1939 på förslag av första lagutskottet (utl. nr 7) anhållit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning om ändrade bestämmelser med syfte att i vidgad utsträckning bereda möjlighet till ersättning åt biträde i fri rättegång i överrätt.

För närvarande kan som förut nämnts sådan ersättning medgivas blott för det fall, att överrätten i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringsökande av part som åtnjuter fri rättegång.

I de motioner (I: 21 och II: 49), som gävo anledning till riksdagens skrivelse, anfördes bland annat:

Erfarenheterna under de år ifrågavarande lagstiftning varit i tillämpning ha visat, att det med nuvarande regler ofta nog kan vara synnerligen svårt för en medellös part att få kvalificerad advokathjälp vid utförande av talan i högre instans. Då en part vunnit i underrätt men hans motpart överklagar underrättens dom, är det ofta av stor vikt att den vinnande parten bevakar sin talan i överrätten och där bemöter de nya påståenden och den nya bevisning, som motparten där kan förebbringa. Som den medellöse partens advokat i sådant fall icke kan påräkna gottgörelse vare sig av sin huvudman eller av allmänna medel, utan endast i hästa fall har utsikt att utfå ersättning av motparten, är det naturligt att en advokat icke är villig att nedlägga arbete och kostnader på målet. I de fall, då den medellöse parten förlorat i underrätten, blir vid fråga om fullföljd det praktiska resultatet, att parten antingen måste försöka anskaffa medel till advokatarvode eller att hans advokat utan säkerhet för ersättning får utföra arbete och vidkännas kostnader eller ock — vilket kanske är det vanligaste — att parten får avstå från att fullfölja talan.

En lösning av spörsmålet kan sökas på olika vägar. Enklast torde vara att tillerkänna överrätt fri prövningsrätt, huruvida ersättning av allmänna me-

del bör tillerkännas rättegångsbiträde i fri rättegång; möjligen böra därvid några restriktiva bestämmelser införas, såsom att ersättning skall utgå endast om medellös part haft grundad anledning att fullfölja talan eller anlita biträde för svaromåls avgivande. Även andra förbehåll kunna tänkas.

Första lagutskottet framhöll i sitt utlåtande, att osäkerheten ifråga om möjligheterna att erhålla ersättning till biträde i överrätt i många fall torde leda antingen till att parten nödgades avstå från att utföra sin talan i överrätten eller också till att den advokat, som av hänsyn till parten åtagit sig att sköta hans sak i överrätten, åsamkades direkta utgifter. Efter att vidare bland annat ha erinrat om det ökade behov av biträde i hovrätt, som den utsträckta användningen av muntliga förhör orsakade, förklarade sig utskottet anse, att en utvidgning av den fria rättegången i den av motionärerna åsyftade riktningen borde övervägas. Vid utformningen av bestämmelser för sådant ändamål borde garantier skapas för att ej biträde anlidades i fall, då något behov av biträdeshjälp ej kunde anses föreligga.

Nu föreliggande utredning.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för justitiedepartementet den 11 december 1941 sakkunniga för att verkställa en översyn av lagstiftningen om fri rättegång. De sakkunniga ha sedermera avgivit ett den 21 november 1942 dagtecknat betänkande med förslag rörande fri rättegång (SOU 1942: 50).

I detta betänkande ha de anmärkningar och önskemål, som på senare tid framställts med avseende å den fria rättegången, upptagits till granskning.

De sakkunniga ha till en början berört frågan i vad mån lagen om fri rättegång erhållit en alltför vidsträckt tillämpning. De ha därvid velat för sin del bestämt hävda, att den fria rättegången i stort sett icke erhållit en annan eller vidsträcktare användning än som överensstämmer med dess av lagstiftaren fixerade ändamål. Flera omständigheter kunde anföras, vilka komme utgiftsökningen att framstå såsom förklarlig och försvarlig.

De sakkunniga anföra i detta hänseende bl. a. följande.

Statsmakterna ha med den fria rättegången avsett att sörja för att principen om allas likhet inför lagen icke lider inskränkning till följd av de mindre bemedlades oförmåga att bestrida de i en process uppkommande utgifterna. Likställighet i fråga om rättsskydd mellan den välställda, å ena, den mindre bemedlade eller obemedlade, å andra sidan, kan icke uppnås utan att den senare helt eller till viss del befrias från rättegångsavgifter och dylika kostnader samt erhåller bistånd för andra med rättegången förenade utgifter, särskilt arvodet till rättegångsbiträde. Det stöd, som det allmänna medelst den fria rättegången lämnar, är i princip en art av socialhjälp bland många hithörande understödsformer. Med hänsyn till den sociala utvecklingen i vår tid ter sig den processuella rättshjälpen som någonting ofrånkomligt. Tänker man på de medellösa ogifta mödrarnas rättegångar mot nekande eller försumliga barnafäder — en i sammanhanget synnerligen vanlig kategori — framstår institutets behövlighet och sociala syfte med särskild tydlighet. I så måtto skiljer sig emellertid den fria rättegången rent praktiskt från andra slag av social omvårdnad, som det vid bedömandet, huruvida förmånen skall få åtnjutas, är svårare än eljest att på

förhand avgöra, om vederbörandes talan verkligen är förtjänt av det allmännas stöd. I princip borde naturligtvis bistånd lämnas blott de sökande, vilkas sak är rättmätig, men tillförlitligt besked om det befogade i en talan kan tydligen i allmänhet erhållas först vid rättegångens slut — genom domstolens avgörande. Om man ej vill från förmånen utesluta åtskilliga vid första anblicken oklara men kanske i grunden högst befogade anspråk, kan det icke undvikas, att fri rättegång emellanåt kommer att beviljas rättsökande, vilkas talan man, i belysning av målets utgång, helst velat se undandragen det allmännas stöd. Det har förefallit de sakkunniga som om man vid kritiken av den fria rättegången ej sällan förbisett, att i och för sig tänkbara inskränkningar lätt kunna allvarligt motverka institutets syfte — att bereda de mindre bemedlade samma möjligheter att få sin talan prövad av domstol som stå bättre lottrade medborgare till buds.

De sakkunniga ha övervägt lämpligheten av och formerna för ett närmare samarbete mellan domstolarna och de offentliga rättshjälpsanstalterna i ärenden rörande fri rättegång. Härutinnan erinras bl. a., att anstaltsorganisationen visserligen hittills blivit endast ofullständigt utbyggd men att enligt ett den 20 mars 1940 avgivet betänkande med förslag rörande offentliga rättshjälpsanstalter (SOU 1940:11) sådan anstalt som regel skulle inrättas för varje landstingsområde och för varje stad som icke deltager i landsting. De sakkunniga utgå från att antalet rättshjälpsanstalter kommer att öka i avsevärd omfattning och att man i det stora hela kan räkna med samma anstaltstyp som hittills. De ha under sådana förhållanden ansett lämpligt att i stora drag klargöra, huru enligt deras uppfattning rättshjälpsanstalterna och den fria rättegången efter anstaltssystemets utbyggnad böra samordnas. Därefter angivas de praktiska åtgärder som anses redan nu böra genomföras till främjande av en sådan samordning.

Beträffande frågan om förprovning ha de sakkunniga icke velat tillstyrka, att vid behandling av ansökningar om fri rättegång en förberedande prövning skulle ske av de skäl sökanden kunde åberopa till stöd för sin talan. De sakkunniga framhålla, att en förprovning av sökandens talan i princip framstode som naturlig och önskvärd. Mot en sådan prövning hade emellertid åberopats, att den med hänsyn till processmaterialets knapphet måste bli va av summarisk beskaffenhet och till följd därav mindre tillförlitlig. Den obemedlade parten kunde under processens gång åstadkomma en utredning som måhända gäve stöd åt en talan vilken vid en förprovning kunnat framstå som obefogad. Införandet av förprovning av den innebörd som här avsåges kunde komma att rubba förtroendet för domarens eller rättens opartiskhet och lätt giva anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den medellöse som sökte utfå sin rätt.

Betänkligheter mot den ifrågasatta vidgade förprovningen skulle enligt vad de sakkunniga framhålla uppenbarligen minskas, om denna kunde förläggas till en annan instans än domstolen eller dess ordförande, t. ex. rättshjälpsanstalt. Anstaltsorganisationen vore emellertid alltjämt så ofullständigt utbyggd att det icke låte sig göra att generellt stadga förprovning genom rättshjälpsanstalt.

I nuvarande läge ha de sakkunniga fördensskull ansett icke kunna ifrågakomma att för beviljande av fri rättegång kräva förprovning av annan natur än den som avser villkoret att fri rättegång skall vägras om det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning. För att skänka något vidare tillämplighet åt detta villkor föreslå de sakkunniga, att fri rättegång skall vägras, när saken »kan antagas vara av ringa betydelse». Beträffande innebörden härav anföra de sakkunniga:

Såsom exempel på fall, då fri rättegång på grund av talans ringa betydelse icke bör medgivas, nämndes i 1929 års proposition, att sökanden ville föra process om krav mot någon som saknade utmättningsbara tillgångar. Ett annat åberopat exempel avsåg den situation, att den tilltänkta rättegången väsentligen framstod som ett utslag av trakasseringslusta. Första lagutskottet vid 1929 års riksdag framhöll i sitt utlåtande över propositionen, att man genom ifrågavarande stadgande bereddes möjlighet att förhindra ett processande på statens bekostnad, som skulle kunna betecknas som meningslöst eller nära nog anstötligt. Att processföremålets värde vore ringa skulle, framhöll utskottet, naturligen icke utesluta, att fri rättegång kunde beviljas en part. Endast om värdet vore så obetydligt, att det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vunne prövning, kunde enligt utskottets mening fri rättegång vägras. Ett under senare år förekommet fall, som blivit olika bedömt i underrätt och hovrätt, avsåg talan om utbekommande av ett par stolar, värda 25 kronor. I detta fall vägrade underrätten men beviljade hovrätten fri rättegång. Med den av de sakkunniga föreslagna regeln bör fri rättegång kunna vägras för en sådan talan. I ersättningstvister, där det fordrade beloppet ej överstiger 25—30 kronor, torde likaledes sökandens intresse att få sin sak prövad i allmänhet kunna anses ringa. Det förtjänar i detta sammanhang nämnas, att Stockholms stads rättshjälpsanstalt — enligt vad de sakkunniga inhämtat — redan nu i regel vägrar sitt bistånd för stämning vid anspråk på belopp, understigande 30 kronor. Talan i anledning av sådan årekränkning, som ej synes kunna bedömas enligt svårare lagrum än 16 kap. 11 § strafflagen, torde också i många fall på grund av villkoret »ringa betydelse» kunna uteslutas från fri rättegång. Så torde likaledes ej sällan vara förhållandet med målsägandetalan i anledning av misshandel, varå ingen skada följt.

De sakkunniga erinra, att enligt det förslag till lag om fri rättegång som framlades genom proposition (nr 118) till 1919 års riksdag ersättning till av parten åberopade vittnen skulle utgå, såvida deras hörande ej utan skäl påkallats. Enligt det av riksdagen antagna förslaget skall ersättning utgå till sådana vittnen vilkas hörande rätten prövar för målets utredning erforderligt. Den utformning, stadgandet sålunda slutligen erhöll, avsåg att förebygga, att part med fri rättegång onödigtvis ådroge statsverket kostnader för vittnens instämmande och inställelse. I praxis hade emellertid de avsedda garantierna icke blivit verksamma. Att upprätthålla ett krav på inhämtande på förhand av rättens tillstånd till vittnens inkallande skulle också enligt de sakkunnigas mening bliva tidsödande och omständligt samt motverka önskemålet om koncentration i rättegången och ej sällan föranleda ökade kostnader för statsverket. De sakkunniga ha därför förordat en återgång till den lydelse som innefattades i 1919 års proposition. Kostnaden för vittnesinkallelser skall enligt de sakkunnigas förslag, likaledes i överensstämmelse med 1919 års proposition, utgå utan någon prövning av vittnesmålets behövlighet.

De sakkunniga ha i det hela instämt i de synpunkter som av första lagutskottet vid 1937 års riksdag åberopats till stöd för önskemålet att part med fri rättegång även vid underrätt måtte kunna medgivas ersättning för personlig inställelse. — De sakkunniga ha framhållit, att ersättning icke borde medgivas utan noggrann prövning av det enskilda fallet. Innan närmare erfarenhet vunnits av de nya bestämmelsernas tillämpning och med hänsyn till sparsamhetskravet vore det lämpligt att i vanliga fall medgiva ersättning blott om partens vistelseort vore belägen minst fem mil från det ställe, där rätten sammanträdde. Då särskilda omständigheter — såsom t. ex. invaliditet eller sjukdom eller mycket besvärliga samfärdselförhållanden — därtill föranledde, borde dock gottgörelse kunna medgivas även vid mindre avstånd än fem mil. Gottgörelsen för resekostnad skall avse lägsta reseklass i allmänna resereglementet. I fråga om traktamentsersättningen uttala de sakkunniga, att de utlägg, som denna avsåge att täcka, merendels torde vara så jämförelsevis ringa att dylik ersättning vore erforderlig mindre ofta än gottgörelse för resekostnad. Dylik ersättning borde därför utgå blott när synnerliga skäl förelåge, t. ex. därför att parten nödgades länge uppehålla sig vid domstolen och ådroge sig utgifter för logi m. m. I fråga om traktamentsersättningens belopp föreslå de sakkunniga, att detta skulle utgöra högst åtta kronor för varje dag som erfordrades för resan och vistelsen vid domstolen.

Beträffande *b i t r ä d e s f ö r m å n e n* uttala de sakkunniga, att då biträdeskostnaderna utgjorde den större delen av samtliga kostnader för fri rättegång, det väl framstode som synnerligen angeläget, att biträde förordnades endast i den mån sådan hjälp vore oundgängligen påkallad. Gentemot de stundom framförda kraven på inskränkningar i förevarande hänseende anföra de sakkunniga emellertid, att det vore skäl att varna för alltför stor stränghet vid bedömandet av parternas behov av sakkunnig hjälp.

De sakkunniga ha övervägt det av riksdagens revisorer berörda önskemålet att i mål om underhållsbidrag till barn utom äktenskap biträde icke måtte förordnas, då barnavårdsman kan anses äga kompetens att själv uppträda i rättegången. De sakkunniga framhålla, att det ej sällan mött svårigheter att låta barnavårdsmännen utan biträde föra talan i faderskapsmål. Detta sammanhänge givetvis med det förhållandet att vederbörande i åtskilliga fall, i synnerhet på landsbygden och i mindre samhällen, saknade kompetens för den stundom ganska krävande uppgift som processföringen utgjorde. De sakkunniga uttala, att spørsmålet huruvida särskilt rättegångsbiträde bör förordnas i barnuppfostringsmål enligt deras mening tills vidare måste bedömas från fall till fall. Något lagstadgande rörande detta ämne föreslås icke.

De sakkunniga ha givit sin anslutning till förslaget att ersättning åt *b i t r ä d e i ö v e r r ä t t* borde kunna medgivas i vidare utsträckning än för närvarande. Rörande de förutsättningar, under vilka ersättning bör förekomma, anföra de sakkunniga:

Vad först angår biträde åt ändringssökande part kan sådant biträde enligt gällande bestämmelser erhålla gottgörelse, därest partens talan i huvudsakliga delar bifalles. Även om ändringssökandet i ingen eller blott obetydlig

del vinner bifall, kan parten emellertid ha haft goda skäl att draga målet under överrättens prövning och därvid anlita biträde. Även i dylikt fall synes möjlighet böra finnas att tillerkänna biträdet ersättning. Vad sedan angår biträde åt svarande i hovrätt synes ersättningsmöjligheten böra helt allmänt knytas till det förhållande, att behov av biträde för avgivande av svaromålet erfordrats.

De sakkunniga ha såsom en brist påtalat, att enligt gällande lag möjlighet saknas att avväga den fria rättegångens innehåll med hänsyn till skilda parter olik förmåga att bära rättegångskostnader. Om en part över huvud funnits vara i behov av det allmännas bistånd och erhållit fri rättegång, kunde han för närvarande utan ytterligare prövning av sin ekonomiska ställning erhålla alla i fri rättegång ingående förmåner. För åtnjutande av biträdes hjälp erfordrades visserligen särskilt beslut men därvid prövades ej, huruvida parten till äventyrs förmådde själv bestrida kostnaden för biträde. Enligt de sakkunnigas mening skulle bland dem som erhöle fri rättegång ett ej ringa antal vara i stånd att själva svara för vissa med rättegången förenade utgifter. Både ur besparingssynpunkt och med hänsyn till önskemålet att motverka en stundom förekommande processlystnad vore det angeläget, att denna så att säga partiella betalningsförmåga toges i anspråk. På grund härav borde införas en differentiering av den fria rättegången. Denna differentiering skulle innebära, att endast de fattigaste parterna skulle åtnjuta fri rättegång i full omfattning, medan en annan grupp av klientelet tänktes erhålla fri rättegång med alla delförmåner, utom frihet från stämpel och expeditionslösen, och en tredje grupp — de relativt bäst situerade — skulle erhålla fri rättegång allenast med avseende å biträdesförmånen, den drygaste kostnadsposten.

Part, som åtnjutit fri rättegång och som efter rättegångens avslutande kommer i bättre ekonomiska förhållanden, kan enligt gällande lag icke förpliktas att återgälda statsverket dess kostnader för rättegången, såframt motparten i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Då det ej sällan förekomme att kostnaden i fråga ej kunde uttagas hos motparten, föreslå de sakkunniga under 13 §, att den som åtnjutit fri rättegång skall kunna förpliktas att återgälda statsverkets kostnader även om motparten i utslaget ålagts gälda kostnaden i fråga. I dylika fall skulle emellertid talan om åläggande för parten att själv gälda kostnaden icke få väckas förrän det visats att denna icke kunnat uttagas av motparten.

De sakkunniga ha även behandlat riksdagens revisorers uttalande, att de utdömda arvoden till biträden i fri rättegång i en del fall varit väl höga, att några enhetliga grunder för beräkning av dessa arvoden icke syntes tillämpliga och att det vore angeläget att, för nedbringande av de dryga kostnaderna, vidtaga åtgärder till vinnande av en enhetlig reglering av dessa biträdesersättningar. De sakkunniga uttala icke någon bestämd mening om de utdömda arvodenas skälighet men erinra, att i flera yttranden, som avgivits före utredningens igångsättande, starka betänkligheter framförts mot att ytterligare begränsa ersättningen åt biträdena i fri rättegång.

Vidkommande kravet på en enhetlig reglering av arvodesbeloppen framhålla de sakkunniga, att syftet med nuvarande ersättningsbestämmelser i 14 § andra stycket av lagen varit, att ersättning till biträde skulle fastställas icke efter antalet inställelser utan efter det arbete som biträdet nedlagt å rättegången. De sakkunniga anse, att berörda stadgande borde omformuleras så att denna lagstiftarens mening tydligare framginge, därvid föreskrifterna i 82 och 84 §§ konkurslagen i viss mån kunde tjäna till ledning. I lagen borde enligt de sakkunnigas mening bringas till uttryck, att avgörande vid arvodets bestämmande skulle vara det arbete uppdraget krävt samt den omsorg och skicklighet varmed det utförts. För att domstolen skulle erhålla erforderlig ledning för sitt beslut i ersättningsfrågan föreslås, att biträdet vid begäran om ersättning skall lämna en redogörelse för det arbete och de utgifter uppdraget medfört. I anledning av framförda önskemål att rättens beslut om biträdesersättning måtte innefatta ett mera specificerat besked om det angivna beloppets sammansättning föreslås de sakkunniga vidare, att arvode och gottgörelse för utgifter skola fastställas var för sig.

Över sakkunnigförslaget ha yttranden avgivits av statskontoret, riksräkenskapsverket, rikets hovrätter, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Östergötlands, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Örebro, Västmanlands, Jämtlands och Norrbottens län, Stockholms rådhusrätt, rådhusrätterna i Norrköping, Malmö, Hälsingborg, Göteborg, Borås, Örebro och Västerås, styrelserna för Stockholms stads, Stockholms läns, Norrköpings stads, Malmö stads, Hälsingborgs stads, Göteborgs stads, Älvsborgs läns, Örebro läns och Västmanlands läns rättshjälpsanstalter ävensom styrelserna för föreningen Sveriges häradshövdingar, föreningen Sveriges stadsdomare, föreningen Sveriges landsfiskaler och Sveriges advokatsamfund.

För innehållet i de avgivna yttrandena redogöres å sid. 30—46 i propositionen.

På grundval av sakkunnigförslaget och de inkomna yttrandena ha inom justitiedepartementet upprättats förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång; och
- 2) lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § rättegångsbalken i 1734 års lag.

Departementschefen.

Vid remiss till lagrådet den 3 december 1943 av nyssnämnda lagförslag har *föredragande departementschefen, statsrådet Bergquist*, anfört bl. a. följande:

»De sakkunniga ha för sin del bestämt hävdadt, att den fria rättegången i stort sett icke erhållit en annan eller vidsträcktare användning än som överensstämmer med dess ändamål. De ha därvid framhållit, att målens antal och särskilt antalet av de mål där fri rättegång är vanlig, t. ex. familjerätts- och trafikmål, företett en avsevärd ökning på senare tid. Vidare ha de sakkunniga erinrat om att de i lagen angivna förmånerna för den som åtnjuter fri rättegång efter hand utvidgats till att avse vissa nya förmåner, såsom blod-

provskostnad i mål angående faderskapet till barn utom äktenskap, kostnad för sakkunnigs hörande och kostnad för tilltalads personliga inställelse i hovrätt. De sakkunniga ha likväl i sitt betänkande prövat olika vägar att, utan åsidosättande av de mindre bemedlades intressen, tillgodose kravet på en begränsning av det allmännas utgifter för den fria rättegången. De ha vidare även, med beaktande av gjorda framställningar, föreslagit vissa utvidgningar av de med fri rättegång förenade förmånerna.

Såsom en utväg att framdeles rationellt reglera den fria rättegången ha de sakkunniga anvisat att, sedan rättshjälpsanstalter blivit inrättade i större delen av landet, regelmässigt anlita dessa för granskning av ansökningar om fri rättegång samt att såsom biträden åt dem som erhållit denna förmån företrädesvis utse befattningshavare vid sådana anstalter. Hittills ha endast nio rättshjälpsanstalter som understödjas med statsmedel inrättats. En tionde kommer att träda i verksamhet med ingången av år 1944. Det är otvivelaktigt angeläget att rättshjälpsanstalter inrättas i de delar av landet som ännu äro i avsaknad därav. Enligt det år 1940 framlagda förslaget rörande offentliga rättshjälpsanstalter skulle i regel sådan anstalt finnas i varje landstingsområde och varje stad, som icke deltagar i landsting. På grund av det statsfinansiella läget kan jag emellertid icke för närvarande upptaga denna fråga. Med hänsyn härtill synes även böra anstå med att taga ställning till de sakkunnigas program för samarbetet mellan domstolarna och rättshjälpsanstalterna, vilket varit föremål för gensagor i vissa yttranden.

I fråga om möjligheterna att på andra vägar i besparingssyfte reformera den fria rättegången torde utredningen ådagalägga att de äro mycket begränsade. Att genom lagändring i någon avsevärd mån inskränka användningen av institutet torde icke vara möjligt utan att syftet med detsamma förfelas. Statsverkets utgifter för ändamålet kunna dock enligt min mening icke sägas stå i disproportion till det stora värde institutet representerar som ett medel i rättsvårdens tjänst. Såsom de sakkunniga jämväl föreslagit, synes det vara angeläget att i vissa hänseenden något utvidga de förmåner som lagen om fri rättegång erbjuder. De jämkningar som jag fördenskull ämnar förordade torde emellertid i förhållande till sammanlagda beloppet av kostnaderna för den fria rättegången vara av underordnad betydelse.

Av de olika spörsmål som behandlas i betänkandet vill jag till en början i korthet beröra frågan om fri rättegång i ansökningsärenden. I vissa yttranden har påkallats, att uttryckliga bestämmelser härom måtte meddelas. Jag finner dock icke lämpligt att upptaga denna fråga till reglering, innan gränsen mellan mål och ärenden blivit bättre klarlagd. Denna gränsdragning kommer att belysas i samband med utarbetandet av följdförfattningar till den nya rättegångsbalken. Att fri rättegång i viss utsträckning kan beviljas även när en sak anhängiggjorts genom ansökan torde få anses fastslaget.

Föreningen Sveriges häradshövdingar har föreslagit, att fri rättegång skulle kunna åtnjutas även i mål hos lagsökningsdomare. Något nämnvärt praktiskt behov av en sådan utvidgning torde dock icke föreligga.

Såsom de sakkunniga föreslagit bör poliskammare uteslutas ur uppräkningsen av domstolar, där fri rättegång kan åtnjutas, i 1 § av lagen, enär någon poliskammare med domsrätt ej längre finnes.

I syfte att förebygga missbruk av den fria rättegången övervägdes såväl vid lagens tillkomst som vid 1929 års reform, huruvida icke en närmare förprövning borde äga rum av det berättigade i sökandens talan, innan förmänen av fri rättegång beviljades. Ehuru tanken vid båda tillfällena avböjdes, har den även senare framförts, så i riksdagens revisorers berättelse till 1940 års riksdag. De sakkunniga ha ingående diskuterat denna fråga men funnit sig icke kunna tillstyrka en förprövning av nämnda natur. Mot införandet av bestämmelser härom har främst åberopats svårigheten att före målets handläggning, då processmaterialet vanligen är ofullständigt, med någon säkerhet avgöra det befogade i partens talan. Härmed sammanhänger farhågan, att domstolen genom att på ett tidigt stadium taga ståndpunkt i denna fråga kan vedervåga det anseende för opartiskhet och objektivitet som den bör äga.

Den ståndpunkt som de sakkunniga intagit i nu nämnda hänseende har i allmänhet vunnit anslutning i yttrandena. Göta hovrätt har emellertid förordat en regel av innehåll att fri rättegång ej må beviljas, där sökandens talan uppenbarligen ej kan vinna bifall. Att införa en sådan bestämmelse synes mig dock ej lämpligt. Såsom jag förut nämnt ha utredningarna icke styrkt något sådant missbruk av den fria rättegången som skulle nödvändiggöra ett principiellt avsteg från lagens nuvarande ståndpunkt.

I nära samband med förslaget om en allmän förprövning står tanken, att vissa mål, där partens sak i regel icke skulle vara värd det allmännas stöd, borde mer eller mindre generellt uteslutas från området för den fria rättegången. Riksdagens revisorer ha i detta hänseende nämnt »rattfylleri-, langnings- och lönnbränningsmålen». I de sakkunnigas betänkande erinras om att uppslag av denna art övervägts redan vid 1929 års reform men då avböjts. Den omständigheten att det åtalade brottet måste framstå som speciellt osympatiskt borde enligt de sakkunnigas mening icke få lända till inskränkning i den obemedlades möjligheter att erhålla rättshjälp. Han hotades i mål av nämnda slag med så allvarliga straff, att det ingalunda kunde anses orimligt att medelst den fria rättegången hjälpa honom att utföra sin talan. Även i denna del har de sakkunnigas ståndpunkt så gott som enhälligt godtagits i yttrandena. För egen del finner jag de sakkunnigas ställningstagande välgrundat. Ej heller de förslag av likartad innebörd som framkommit i vissa yttranden över de sakkunnigas betänkande kan jag biträda.

Såsom förut nämnts stadgas i 1 § gällande lag, att fri rättegång skall vägras, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för sökanden att hans talan vinner prövning. Enligt de sakkunnigas förslag skulle i stället gälla, att fri rättegång skulle vägras sökanden, om det »kan antagas vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning». Jag finner det lämpligt att såsom de sakkunniga föreslagit utesluta ordet »synnerligen». I

övrigt torde de nuvarande ordalagen böra bibehållas. Med anledning av vad de sakkunniga uttalat angående innebörden av ändringen vill jag anmärka, att penningvärdet enbart icke får vara utslagsgivande, utan hänsyn måste i varje särskilt fall tagas till sökandens intresse av sakens prövning.

De sakkunniga ha även förordat vissa bestämmelser av innebörd, att rätten eller dess ordförande i tvivelsamma fall skall kunna införskaffa ytterligare material för bedömandet av sakens betydelse för sökanden. I sådant hänseende föreslås, att sökanden skall kunna anmodas att lämna närmare upplysningar om sin sak. Vidare skall motparten kunna höras över ansökningen och sökanden kunna hänvisas till rättshjälpsanstalt för närmare utredning. Beträffande förslaget att kunna hänvisa sökanden till sådan anstalt finner jag av förut anförda skäl icke lämpligt att i detta sammanhang upptaga någon bestämmelse härom. Det ligger dock i sakens natur att det, när sökanden ej redan förut vänt sig till rättsbildat biträde, ofta är lämpligt att råda sökanden att hänvända sig till rättshjälpsanstalt. Bestämmelser i de andra hänseenden som nu berörts torde vara av alltför speciell natur för att införas i lagen men kunna efter vissa jämkningar med fördel införas i tillämpningsförrordningen. — — —

Under 14 § ha de sakkunniga upptagit ett stadgande, att om part, som erhållit fri rättegång och för vilken protokoll icke utan särskild begäran utfärdats, vill avgiftsfritt erhålla protokoll, begäran därom skall framställas före utgången av tiden för erläggande av vad eller anförande av besvär, dock att sådan anhållan må göras jämväl senare, därest parten visar att målet är föremål för överrätts prövning. Ett stadgande i detta ämne synes lämpligen böra upptagas bland bestämmelserna om de förmåner som automatiskt följa av fri rättegång. Stadgandet torde böra innehålla, att frihet från avgift för protokoll, som ej utfärdas utan särskild begäran, skall jämväl efter det rätten skilt sig från målet åtnjutas såframt sådan begäran göres innan tiden för bevarande av talan mot utslaget, genom vad eller besvär, gått till ända. Den lösen som vid stadsdomstol skall påföras statsverket för utskrift av protokollet bör härvid betraktas såsom en kostnad med anledning av den vid underrätten åtnjutna förmånen av fri rättegång. Är målet anhängigt i högre instans, äger part, som där åtnjuter fri rättegång, även efter utgången av nämnda tid avgiftsfritt erhålla utskrift av protokollet vid underrätten. I detta fall bör eventuell kostnad för lösen anses hänföra sig till den fria rättegången i överrätten. Någon föreskrift i dessa hänseenden erfordras ej. — — —

Vad härefter angår övriga förmåner som enligt 2 § automatiskt omfattas av fri rättegång har som förut nämnts den föreslagna omredigeringen av bestämmelsen om ersättning till vittnen i några yttranden utsatts för kritik. Därvid har hemställts, att den i gällande lag avsedda förprövningen av vittnesmålens behövlighet i någon form skulle bibehållas. Då en sådan förprövning, som den nuvarande bestämmelsen synes förutsätta, hittills i allmänhet icke synes ha ägt rum och till sitt värde ter sig tvivelaktig, synes bestämmelsen böra ändras i den riktning de sakkunniga föresla-

git. I fråga om ersättning av allmänna medel för vittnenas inkallande torde emellertid förslaget böra jämkas så att rätten därtill blir underkastad samma villkor som ersättningen för vittnes inställelse, d. v. s. att vittnets hörande ej påkallats utan skäl. Genom en sådan jämkning möjliggöres även för rätten eller dess ordförande att vägra sin medverkan enligt 6 § till inkallelse av vittnen, vilkas hörande uppenbarligen ej är erforderligt.

I likhet med Göteborgs rådhusrätt finner jag vad i lagen stadgas rörande blodprovskostnad i mål om faderskapet till barn utom äktenskap böra utvidgas att gälla även i mål om äktenskaplig börd, däri käranden åtnjuter fri rättegång. Ersättning för blodprovskostnad bör även utgå i överrätt.

De sakkunniga ha — i anslutning till riksdagens framställning i ämnet — föreslagit, att ersättning för parts personliga inställelse skall kunna utgå ej blott, såsom för närvarande, åt tilltalad vid muntligt förhör i hovrätt utan även i underrätt och jämväl till andra parter än tilltalad som åtnjuta fri rättegång. Enligt förslaget skall beträffande underrätt gälla, att tilltalad, som enligt lag är skyldig att komma personligen tillstädes, eller part, som enligt beslut av rätten skall inställa sig personligen, skall kunna erhålla gottgörelse av allmänna medel för inställelse, om han finnes icke kunna bestrida kostnaderna därför. Detsamma skall gälla, om rättens ordförande, när rätten ej sitter, förklarar partens personliga inställelse påkallad. Ersättningen må enligt de sakkunnigas förslag omfatta resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna resereglementet samt, när synnerliga skäl därtill äro, jämväl traktamentsersättning med högst åtta kronor om dagen. Om partens uppehållsort är belägen på mindre än fem miles avstånd från det ställe där rätten sammanträder, skall gottgörelse utgå endast om särskilda omständigheter därtill föranleda. Rätten eller dess ordförande skall i fall, då partens ekonomiska ställning gör det omöjligt för honom att ens tillfälligt förskjuta kostnaden för resan till rätten, kunna på förhand tillerkänna honom härför erforderligt belopp.

Erfarenheten har tydligt visat, att det är önskvärt att i viss utsträckning kunna bereda part ersättning för inställelse vid underrätt på sätt nu för vissa fall gäller beträffande rättegången i hovrätt. Såväl i tvistemål som i brottmål är det ej sällan för sakens behöriga utredning oundgängligt att part kommer personligen tillstädes. Det kan emellertid inträffa, att parten av brist på medel är ur stånd att hörsamma en kallelse till rätten. I dylikt fall måste det anses både stötande och opraktiskt, att han — på sätt nu emellanåt sker — hämtas till domstolen. Jag finner fördenskull lämpligt att införa möjlighet att tillerkänna obemedlad part gottgörelse av allmänna medel för inställelse i huvudsaklig anslutning till vad de sakkunniga föreslagit. Genom att på detta sätt underlätta för parten att personligen inställa sig kan emellanåt undvikas att biträde behöver förordnas, varjämte uppskov i viss utsträckning torde kunna förekommas. Ersättning torde såsom de sakkunniga förordat böra utgå efter behovsprövning i varje särskilt fall. Endast om det finnes att parten icke rimligen kan själv vidkännas kostnaden bör ersätt-

ning utgå av allmänna medel. Fri rättegång bör alltså ej automatiskt medföra ersättning för personlig inställelse.

Behovet av att kunna medgiva ersättning har närmast gjort sig kännbart i sådana fall, då parten haft mycket långt till sammanträdesorten. I den motion som gav anledning till riksdagens framställning åberopades det fallet, att en i Stockholm bosatt person ej ägt medel för resa till Göteborg och därför medelst hämtning inställts inför domstol i sistnämnda stad. De sakkunniga ha i sitt förslag medtagit sådana fall, då kostnaden för inställelse tydligen är ganska ringa. Deras förslag ansluter i denna del till vad som redan nu gäller med avseende å tilltalad vid muntligt förhör i hovrätten. Det torde emellertid möta betänkligheter att, när förmånen utvidgas till underdomstolarna och andra parter än tilltalade, som huvudregel meddela ett så vidsträckt stadgande. Därest möjlighet beredes att på grund av synnerliga skäl göra undantag, torde man utan att förfela syftet med förmånen kunna öka det reseavstånd, som enligt de sakkunnigas förslag i vanliga fall förutsättes för ersättning. Resersättning synes i regel ej böra förekomma, om partens uppehållsort ligger mindre än tio mil från rättens sammanträdesort. Till belysning av innebörden av en sådan gränsdragning må nämnas, att en tur- och returbiljett tredje klass å statens järnvägar för en sträcka av tio mil kostar 9 kronor 80 öre enligt zontaxa A.

Beträffande traktamentsersättning synes de sakkunnigas förslag, att sådan ersättning skall kunna utgå med högst åtta kronor per dygn, om synnerliga skäl därtill äro, böra godtagas. Jag vill emellertid särskilt framhålla, att den största återhållsamhet bör iakttagas i detta avseende. Synnerliga skäl torde kunna föreligga, om parten nödgas använda två eller flera dagar för resan och vistelsen vid domstolen och icke har möjlighet att bestrida kostnaden t. ex. för natthärbärge.

I anledning av framställda anmärkningar torde bestämmelsen om möjlighet att utbetala reseersättning i förskott böra jämkas så att den kommer att omfatta jämväl kostnaden för återresa och följaktligen tur- och returbiljett kan inköpas. De önskemål som hovrätten för Övre Norrland samt föreningarna Sveriges häradshövdingar och Sveriges stadsdomare framställt om sättet för förskottets tillhandahållande torde böra beaktas vid den kommande omarbetningen av tillämpningsförfordningen.

Bestämmelserna om ersättning för personlig inställelse vid underrätt torde böra upptagas under 4 §. Den nuvarande 4 § synes jämte 3 § böra införas såsom 2 §. Bestämmelserna i 2 § kunna lämpligen flyttas till 3 §.

Nu gällande bestämmelser i 10 § om gottgörelse för personlig inställelse vid muntligt förhör i hovrätt torde böra ändras till huvudsaklig överensstämmelse med vad jag föreslagit beträffande rättegången i första instans. De böra alltså ej gälla endast tilltalade i brottmål utan även andra parter som åtnjuta fri rättegång. Beträffande tilltalad bör liksom för närvarande föreskrivas, att ersättning må utgå även om han ej varit skyldig att komma personligen tillstädes. I fråga om annan part torde böra stadgas, att ersättning må utgå allenast om hovrätten ålagt honom att komma personligen till-

städes. I övrigt böra de för underrätt stadgade villkoren för rätt till ersättning gälla jämväl i hovrätt. Bestämmelserna böra utformas så att de bliva tillämpliga även om hovrätten utsätter muntligt förhör att hållas av underrätt.

Även vid fullföljd till högsta instans kan understundom förhör förekomma, därvid part bör vara personligen tillstädes. Det synes påkallat, att i sådant fall ersättning kan tillerkännas part liksom vid hovrätt. Jag vill därför förorda, att möjlighet därtill införes genom en ändring i 11 §.

I åtskilliga yttranden har påpekats, att part som åtnjuter fri rättegång kan ha vissa särskilda utgifter av skiftande natur, vilka enligt gällande lag kunna bestridas av allmänna medel endast såsom biträdes »nödvändiga utgifter» (14 § andra stycket). Exempel därpå utgöra avgifter för mantalsbevis, ersättning för intyg om barns utvecklingsgrad vid födelsen och för läkarintyg samt kommissionärsarvoden. Det har betecknats såsom oegentligt, att ersättning för dylika kostnader ej kan beredas när — såsom fallet ofta är i t. ex. faderskapsmål — förordnat biträde ej finnes. I flera yttranden ifrågasattes, att särskilt kostnaden för läkarintyg borde i lagen upptagas såsom ersättningsgill. Föreningen Sveriges häradshövdingar har för sin del föreslagit, att den fria rättegången utsträcker att omfatta ersättning för sådan med de nu i 2 § avsedda kostnaderna jämförlig utgift för utredning som rätten funnit erforderlig i målet.

Det är uppenbarligen rimligt att ersättning för sådana kostnader som nu nämnts skall kunna utgå även när parten icke erhållit biträde. Emellertid bör i varje särskilt fall noga prövas, att utgiften i fråga varit nödvändig. Domstolen bör också pröva skäligheten av det belopp som parten utgivit och, i likhet med vad jag föreslagit med avseende å ersättning för personlig inställelse, bör gottgörelse medgivas blott då partens ekonomi ej tillåter att han själv bestrider utgiften.

Stadgande av nu angiven innebörd, som förutsätter en prövning av domstolen i varje särskilt fall, bör icke lämpligen upptagas i samma paragraf som de förmåner vilka automatiskt utgå utan synes böra införas under 4 §.

Då statsverkets kostnader för fri rättegång till stor del avsett ersättningar åt biträden — enligt den statistiska undersökningen inemot tre fjärdedelar — är det naturligt, att besparingsönskemålen ofta avsett just denna delförman. 1929 års reform gällde till väsentlig del biträdeshjälpen. Därvid genomfördes bl. a. differentieringen mellan uppdrag att biträda vid anhängiggörande av partens talan och uppdrag att biträda vid talans utförande. Ytterligare begränsning har emellertid ifrågasatts av riksdagsrevisorerna i deras berättelse till 1940 års riksdag liksom i enstaka utlåtanden över de sakkunnigas förslag.

De sakkunniga ha icke velat ifrågasätta inskränkningar i lagens bestämmelser om rätt till biträde. Tvärtom ha de funnit anledning varna för alltför stor stränghet vid bedömandet av parts behov av sakkunnig hjälp och ha framhållit, att personer ur de befolkningslager, varom här är fråga, regelmäs-

sigt ha svårt att utan bistånd föra sin talan i andra mål än de allra enklaste. Spörsmålet, huruvida särskilt rättegångsbiträde bör förordnas i barnuppfostringsmål, måste, såsom de sakkunniga uttalat, tills vidare bedömas från fall till fall. Att införa särbestämmelser för andra kategorier av mål finner jag ej heller lämpligt. Jag kan vidare icke biträda av länsstyrelsen i Norrbottens län framställt förslag, att förmånen att erhålla biträde skulle vara utesluten i fall där kostnaderna för utredning och genomförande av en parts förmögenhetsrättsliga anspråk kunde väntas icke stå i rimlig proportion till värdet av partens intresse i saken. Ett sådant stadgande skulle kunna föranleda en alltför ojämn tillämpning.

Beträffande reglerna i 5 § om de biträden som böra anlitas föreslå de sakkunniga, att i paragrafen uttryckligen angives att även befattningshavare vid rättshjälpsanstalt böra anlitas för biträdesuppdrag. Därjämte har stadgandet om att behörig person, som parten föreslår, skall förordnas till biträde, såframt ej särskilda skäl föranleda till annat, inskränkts till en bestämmelse att skäligt avseende bör fästas vid partens önskemål. Det synes lämpligt att i enlighet med de sakkunnigas förslag i lagtexten nämna befattningshavare vid rättshjälpsanstalt såsom lämpade för biträdesuppdrag. Den ifrågasatta jämkningen beträffande partens personförslag, vilken mött invändningar i flera yttranden, synes däremot icke påkallad.

Sveriges advokatsamfund har hemställt, att ur lagen måtte uteslutas bestämmelsen att rättegångsbiträde för talans utförande i regel ej bör förordnas innan parten varit personligen tillstädes. Denna bestämmelse torde dock vara till nytta och synes böra bibehållas.

I fråga om biträde i hovrätten skall enligt de sakkunnigas förslag till ändring av 10 § gälla, att hovrätten i det slutliga utslaget må tillerkänna biträde, som parten anlitat, ersättning av allmänna medel, om ändringssökande part prövas ha haft skälig orsak att fullfölja talan och därvid anlita biträde eller om annan part finnes ha haft behov av biträde för avgivande av svaromål. Enligt gällande lag må ersättning tillerkännas biträde allenast om hovrätten i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringssökande av parten.

Mot de sakkunnigas förslag har statskontoret likom hovrätten över Skåne och Blekinge, utom presidenten, framställt erinringar ur statsfinansiell synpunkt. Hovrätten har härvid bland annat framhållit, att förslaget komme att föranleda att klagan i avsevärt större utsträckning komme att fullföljas till hovrätt. De skäl som föranlett förslaget, vilket nära ansluter sig till riksdagens önskemål, äro emellertid enligt min mening av den vikt att den föreslagna utvidgningen bör genomföras. Stadgandet bör givetvis tillämpas med försiktighet. För att utmärka detta torde ordalagen böra jämkas något i skärpande riktning.

Svea hovrätt har i sitt yttrande föreslagit, att hovrätt, då muntligt förhör utsättes, skall äga att särskilt förordna någon att mot ersättning av allmänna medel biträda part vid förhöret. Då det otvivelaktigt är mycket angeläget att tillgodose detta önskemål och därav föranledd kostnad torde vara jämförelsevis ringa, vill jag biträda hovrättens förslag. Förordnande att biträda parten

torde dock i regel icke lämpligen kunna inskränkas till förhöret utan bör kunna gälla utförandet av partens talan i hovrätten överhuvud. Häri ingår givetvis även biträde vid förhör som enligt hovrättens beslut skall äga rum vid underrätt. I fråga om ersättningen till förordnat biträde kommer 14 § att bliva tillämplig.

Jag vill härefter upptaga en speciell fråga som rör fri rättegång i vissa äkten skapsmål vilka anhängiggöras genom ansökan. Såväl i de utlåtanden, vilka före utredningens igångsättande avgåvos av domhavande och rådhusrätter, som i remissyttrandena ha åtgärder påkallats mot det förhållandet, att då två makar i olika ekonomisk ställning ansöka om skillnad och blott den ena erhållit fri rättegång, enligt nu rådande praxis den andra i stort sett kommer i åtnjutande av medsökandens förmåner och besparas alla utgifter, även när han är i stånd att bära dem. Den fria rättegång som beviljats den medellösa maken — vanligen hustrun — kommer även andra maken till godo, och rätten har vid behandlingen av skillnadsmålet icke möjlighet att ålägga medsökanden att helt eller delvis återgälda statsverket dess kostnader. Detta förhållande har enligt vad erfarenheten visat givit anledning till missbruk.

Svea hovrätt, hovrätten för Övre Norrland och Stockholms rådhusrätt ha för nu berörda fall tillstyrkt den av en domhavande föreslagna utvägen att det vid skillnad efter gemensam ansökan skulle åligga make, som ej har fri rättegång, att återgälda statsverket kostnaderna för medpartens fria rättegång. Föreningen Sveriges stadsdomare har anslutit sig till i huvudsak samma tanke med den begränsningen att andra maken skulle förpliktas att till statsverket återgälda allenast hälften av kostnaderna för biträdeshjälp åt den make som hade fri rättegång. Mot en lösning efter någon av angivna linjer ha de sakkunniga anfört, att en bestämmelse av dylik innebörd icke kunde göras undantagslös och att det kunde befaras att domstolen av ett sådant stadgande skulle föranledas till eljest onödiga undersökningar om den ifrågavarande makens ekonomiska ställning och eventuellt se sig nödsakad att inkalla maken för att erhålla utredning i denna del. I likhet med de sakkunniga anser jag, att regeln icke bör göras undantagslös. Om även andra maken är medellös eller det eljest skulle vara obilligt att utkräva bidrag av honom, bör åläggande av ersättningsskyldighet sålunda icke meddelas. Jag delar däremot ej de sakkunnigas farhågor, att ett stadgande av angivet innehåll skulle bliva för betungande genom eljest onödiga undersökningar rörande andra makens ekonomi och annan omgång. Utredning om makarnas ekonomiska förhållanden måste ändock regelmässigt förebringas i de mål varom här är fråga. Vad angår valet mellan full ersättningsskyldighet eller ansvarighet endast för hälften av hithörande kostnader finner jag det senare alternativet vara det mest tillfredsställande. Med hänsyn till det anförda får jag föreslå, att till 8 § fogas ett stadgande av innehåll, att om makar efter gemensam ansökan vinna boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och ena maken åtnjutit fri rättegång, rätten skall ålägga andra maken att ersätta statsverket hälften av de kostnader som avses i

första stycket av lagrummet, om det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt. — — —

De sakkunniga ha funnit angeläget, att genom en differentiering av den fria rättegången parts eventuella förmåga att bestrida vissa rättegångskostnader tages i anspråk. — — — — —

De sakkunniga ha själva anmärkt, att utrymmet för en differentiering av lätt insedda skäl blir knappare, ju strängare de ekonomiska villkoren för medgivande överhuvud av fri rättegång hållas. Vidare har påpekats, att de grupper av parter, vilkas inkomstläge tillåter större eller mindre egna bidrag till processkostnaderna, icke vore synnerligen stora. Rörande praxis i fråga om medellöshetskravet återopas i annat sammanhang uppgifter som erhållits vid en förfrågan hos underrätterna. Flertalet domstolar ha icke sett sig i stånd att fixera någon bestämd inkomstgräns, över vilken fri rättegång enligt domstolens praxis i regel icke ifrågakommer. Ett trettiotal underrätter ha emellertid för sin del ansett sig kunna ange en sådan gräns. Denna synes för de rådhusrätter som angivit viss gräns ha dragits vid en årsinkomst av 1,800—2,000 kronor och vid de häradsrätter som här avses genomsnittligt ha hållits vid 1,500—1,600 kronors inkomst. Dessa uppgifter hänföra sig såsom nämnts till allenast ett mindre antal av samtliga underrätter, men man torde icke ha anledning antaga, att det klientel, som vid domstolarna i allmänhet får åtnjuta fri rättegång, skulle vara väsentligt bättre ställt.

Vad sålunda blivit utrett rörande domstolarnas krav är ägnat att ingiva tvivel om det praktiska värdet av en sådan differentiering som de sakkunniga föreslagit. Av personer med så låga inkomster som de angivna lär knappast annat än i undantagsfall något väsentligt bidrag till processkostnaderna kunna begäras. Jag vill erinra, att enligt vad jag tidigare förordat i fråga om ersättning för partens personliga inställelse och andra nödvändiga utgifter än dem som nu automatiskt följa med fri rättegång skall särskilt prövas, huruvida icke parten har förmåga att själv bestrida kostnaderna i fråga. Någon nämnvärd minskning i statsverkets utgifter för fri rättegång genom en ytterligare differentiering lär icke vara att vinna. Svårigheter att ernå en någorlunda tillfredsställande enhetlighet vare sig vid bedömande av sökandena vid en och samma domstol eller olika domstolar emellan torde också uppstå. — — —

Av dessa skäl kan jag icke tillstyrka, att den av de sakkunniga förordade differentieringen genomföres. — — —

De i betänkandet föreslagna ändringarna i 13 § av lagen som innebära en utökning av möjligheten att av part, som åtnjuter fri rättegång, söka åter vad som utgivits av allmänna medel torde böra genomföras. Med anledning av föreningen Sveriges häradshövdingars anmärkning mot att återkrav enligt 13 § enligt lagens lydelse förutsätter anhängiggörande av särskild talan mot vederbörande vill jag erinra, att när lagen i förevarande hänseende närmast tagit sikte på indrivning genom talan

vid domstol, denna form för betalningsskyldighetens utkrävande får betraktas som en yttersta utväg. Tillräckliga skäl synas icke föreligga för av föreningen ifrågasatt omläggning av indrivningsförfarandet. Vid den förestående omarbetningen av tillämpningsförfordningen ämnar jag emellertid — i anslutning till vissa av de sakkunniga därutinnan väckta förslag — överväga åtgärder i syfte att göra det nuvarande indrivningssättet mera effektivt. Det viktigaste praktiska önskemålet synes mig här vara, att kronans ombudsman får kännedom om de fall, då återkrav jämlikt 13 § kan resas med utsikt till framgång.

Den nya lydelsen av 13 § påkallar en övergångsbestämmelse, enligt vilken äldre lag skall gälla om motparten förpliktats att återgälda statsverkets kostnad genom utslag som vunnit laga kraft före nya lagens ikraftträdande.

De jämkningar i nuvarande andra stycket av 14 § som de sakkunniga föreslagit med avseende å bestämmandet av ersättning åt biträde synas böra godtagas. Någon specifikation av biträdesersättningen utöver vad de sakkunniga förordat finner jag icke behövlig. I anledning av en av de sakkunniga föreslagen formell omredigering av stadgandet om hänsynstagande till biträdets inställelse å samma rättegångsdag i annat mål har Sveriges advokatsamfund framhållit, att det av lagtexten borde klart framgå, att icke arvodet utan allenast ersättningen för resekostnader, vivre och tidspillan träffades av bestämmelsen. Då det synes mig ligga i sakens natur, att arvodet, i vad det avser biträdets sakliga insats i målet, bestämes utan hänsynstagande till andra mål, finner jag icke påpekandet föranleda något förtydligande.

Riksdagens revisorer ha gjort gällande, att de utdömda arvoden till biträden i fri rättegång i en del fall varit för höga samt att några enhetliga grunder vid arvodenas beräkning icke syntes tillämpas. Med anledning härav vill jag framhålla, att Kungl. Maj:t genom cirkulär till domstolarna den 24 november 1932 och den 1 december 1939 erinrat dessa om vikten av sparsamhet vid bestämmandet av bland annat nu ifrågavarande ersättningar. Genom sistnämnda cirkulär anbefalldes domstolarna att från och med den 1 januari 1940 tills vidare kvartalsvis till justitiedepartementet insända specificerad uppgift å de belopp, som utdömts eller bestämts rörande ersättning till rättegångsbiträde, förundersökare eller annan. En granskning av de inkomna uppgifterna har icke givit vid handen, att i nämnvärt antal fall för höga arvoden skulle ha utdömts, och ej heller de sakkunniga synas anse, att onödig frikostighet härutinnan förekommit. Från deras sida framhålles tvärtom, att i domstolsmyndigheternas yttranden flerstädes starka betänkligheter framförts mot att ytterligare begränsa ersättningen åt biträdena i fri rättegång. Såsom betecknande för åtskilliga domares syn på problemet åberopas härvidlag domhavandens i Södertörns domsaga uttalande att, om man väl godkänt den princip om allas likhet inför lagen varpå den fria rättegången bygger, det ur rättssäkerhetens synpunkt ej vore tillrådligt att pressa

ned biträdesersättningarna till en nivå, som skulle kunna ställa mål med fri rättegång i en så att säga lägre klass än övriga. Vid flertalet underrätter bestämmes dock ersättning till biträden i fri rättegång lägre än till ombud i andra mål. Vad angår önskemålet om större enhetlighet vid ersättningarnas bestämmande låter det enligt de sakkunnigas mening med hänsyn till målen skiftande beskaffenhet sig knappast göra att på detta område fastställa bestämda ersättningstaxor, ett uppslag som för övrigt uttryckligen avböjdes vid 1929 års reform. De sakkunniga ha emellertid för att vinna större säkerhet vid ersättnings fastställande föreslagit, att det skall åligga biträdet att vid begäran om ersättning lämna särskild redogörelse för det arbete och de utgifter uppdraget medfört. Det synes mig icke möjligt att i detta hänseende komma längre än som skett genom detta stadgande och de jämkningar av hithörande bestämmelser i övrigt som sakkunnigförslaget innehåller.

Med anledning av de nya förmåner, som enligt vad jag här förut förordat skola kunna utgå till part efter prövning i varje särskilt fall, torde genom ett tillägg till 16 kap. 10 § rättegångsbalken böra stadgas, att i händelse av missnöje särskild talan skall föras mot beslut, varigenom domstolen under rättegången utlåtit sig angående ersättning åt part som åtnjuter fri rättegång.»

Lagrådet har lämnat de upprättade lagförslagen utan erinran.

Utskottet.

De genom förevarande proposition framlagda lagförslagen ha föranletts å ena sidan av de krav på begränsning av statsverkets kostnader för den fria rättegången, som gång efter annan framställts av riksdagens revisorer, och å andra sidan av vissa framställningar från riksdagen om utvidgning av de förmåner den fria rättegången innefattar. I fråga om kraven på sparsamhet med statsverkets kostnader för den fria rättegången synes utredningen ådagalägga, att det icke är möjligt att utan åsidosättande av obemedlade parter berättigade intressen nedbringa statsverkets kostnader för ändamålet i nämnvärd mån. Som de sakkunniga anfört, torde den fria rättegången i stort sett icke hava erhållit en annan eller vidsträcktare användning än som överensstämmer med dess ändamål. Vid bedömandet av statsverkets utgifter för den fria rättegången måste man beakta dennas betydelse för de obemedlade parternas möjligheter att tillvarataga sin rätt och att den fria rättegången därför är en form av socialhjälp.

Den utvidgning av de med fri rättegång förenade förmånerna, som föreslås i propositionen, torde komma att föranleda någon ökning av statsverkets kostnader, men denna torde, enligt vad departementschefen uttalat, i förhållande till sammanlagda beloppet av kostnaderna för den fria rättegången vara av underordnad betydelse. Utskottet ansluter sig till detta uttalande, men vill med hänvisning till det anförda framhålla att de föreslagna utvidgningarna med de jämkningar däri som utskottet föreslår göra institutet bättre ägnat att fylla sitt sociala ändamål. Utvidgningarna böra därför genomföras, även om statsverkets utgifter därigenom komma att stiga något.

Vid övervägande av vad som kan göras för att begränsa statsverkets utgifter för den fria rättegången har departementschefen liksom de sakkunniga avvisat tanken på att införa en förprovning av det berättigade i partens talan. Departementschefen har emellertid föreslagit, att fri rättegång skall vägras — icke såsom enligt gällande lag där det måste anses vara av *synnerligen* ringa betydelse för sökanden att hans talan vinner prövning — utan då det måste anses vara av ringa betydelse för honom att så sker. Utskottet vill i anledning av de sakkunnigas förut återgivna motivering till denna ändring ytterligare understryka departementschefens uttalande, att icke enbart penningvärdet får vara utslagsgivande, utan hänsyn måste i varje särskilt fall tagas till sökandens intresse av sakens prövning. För en obemedlad part kan även en ringa fordran vara av stor betydelse. Den utvidgade möjlighet till förprovning, som stadgandet kommer att innefatta, måste därför tillämpas med stor varsamhet.

Beträffande ersättning för parts personliga inställelse i underrätt ser utskottet med tillfredsställelse, att de önskemål i denna riktning, utskottet i sitt utlåtande till 1937 års riksdag uttalat, nu förverkligats. Som de sakkunniga och departementschefen förordat, torde ersättning böra utgå efter behovsprövning i varje särskilt fall och endast om det finnes att parten icke rimligen kan själv vidkännas kostnaden. Enligt de sakkunnigas förslag skulle reseersättning för det fall, att partens uppehållsort vore belägen på mindre än fem mils avstånd från rättens sammanträdesort endast utgå, om särskilda omständigheter därtill föranledde. De sakkunniga ha härvid utformat sitt förslag i anslutning till vad som nu gäller beträffande tilltalad vid muntligt förhör i hovrätt. Departementschefen har funnit det möta betänkligheter att, när förmånen nu utvidgades till underdomstolarna och andra parter än tilltalade, som huvudregel meddela ett så vidsträckt stadgande. I propositionen har därför föreslagits, att reseersättning som regel ej bör förekomma, om partens uppehållsort ligger mindre än 10 mil från sammanträdesorten. Undantag skall kunna göras, om synnerliga skäl därtill äro.

Som utskottet i sitt förutnämnda utlåtande uttalat, kan rätt till ersättning för inställelsen icke medgivas varje medellös part utan vissa begränsningar måste uppställas. Att i lagen införa en regel om ett visst minimiavstånd för rätt till ersättning är givetvis alltid förenat med olägenheter, hur avståndet än bestämmes. Det synes därför riktigt att, såsom i förslaget skett, stadga icke blott att ersättning ej alltid skall utgå, så snart partens resa är längre än det fastställda avståndet, utan också att ersättning skall — vid synnerliga skäl — kunna utgå, även om gränsen icke överskrides. Fastän man på så sätt uppmjukat avståndsregeln, hyser utskottet emellertid farhågor för att domstolarna skola känna sig alltför bundna av regeln och endast i sällsynta undantagsfall anse sådana synnerliga skäl föreligga, att ersättning bör utgå, fastän parten icke haft längre resa än tio mil. Utskottet har också uppmärksammat, att förbindelserna mångenstädes i vårt land äro sådana, att även en resa på mindre än tio mil — där järnvägs- eller omnibus-

förbindelse saknas — kan draga avsevärda kostnader. Med hänsyn till vad nu anförts har utskottet funnit sig böra föreslå sådan ändring i 4 §, att avståndet i enlighet med vad som nu gäller vid muntligt förhör i hovrätt bestämmes till fem mil. Genom hänvisningen i 10 § andra stycket till nu ifrågavarande bestämmelse i 4 § kommer femmilsgränsen att gälla även för inställelse i hovrätt, varför utskottets förslag i motsats till propositionen icke medför någon inskränkning i nu gällande rätt för tilltalad att erhålla ersättning för inställelse vid muntligt förhör i hovrätt.

Utskottet har vid sitt ställningstagande också beaktat att en ändring av bestämmelsen om minimiavståndet i 4 § första stycket inverkar på rätten till traktamentsersättning enligt andra stycket i samma paragraf, då nämligen traktamentsersättning skall utgå »utöver resekostnaden». Genom utskottets ändringsförslag beträffande reseersättning kommer därför även rätten till traktamentsersättning att vidgas något. Detta synes utskottet också lämpligt, då det ofta kan förekomma att part, som haft kortare resväg än 10 mil, måste anslå mer än en dag för inställelse vid domstol och därför bör beredas möjlighet att kunna erhålla traktamentsersättning. — Inom utskottet har rätt tvekan om icke sådan ersättning borde kunna tillerkännas en part, fastän han icke funnits berättigad till reseersättning. Därvid har man närmast haft i sikte de fall, där resekostnaderna äro jämförelsevis obetydliga men där utgifterna för partens uppehälle och logi stiga till högre belopp. Ehuru beaktansvärda skäl kunna anföras för en ändring i nu antydd riktning, finner sig utskottet icke kunna förorda en sådan utvidgning, då den lätt skulle kunna leda till den felaktiga tillämpningen att traktamentsersättning komme att utgå slentrianmässigt och icke efter en noggrann prövning av behovet i varje särskilt fall. Som departementschefen framhållit, måste emellertid den största återhållsamhet iakttagas vid tillerkännandet av ersättning för parts inställelse.

I fråga om arvoden till biträden i fri rättegång finner utskottet det uppenbart, att ersättningen — såsom i 14 § tredje stycket föreslagits — icke får sättas *högre* än som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt omständigheterna i övrigt kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Det ligger emellertid enligt utskottets uppfattning lika stor vikt uppå, att detta arvode icke sättes *lägre* än vad nyss sagts. Utskottet anser nämligen att biträdesersättningen bör bestämmas till samma belopp, oavsett om en part har fri rättegång eller ej. Sker icke detta, kan följderna bli att mera kvalificerade biträden undandra sig att biträda parter med fri rättegång och att sådana mål därför bli ställda i en sämre klass än övriga. För att motverka en sådan tendens föreslår utskottet en jämkning av ordalagen i 14 § tredje stycket.

Mot förslaget till lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § rättegångsbalken i 1734 års lag har utskottet icke något att erinra.

Under åberopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen — med förklaring att riksdagen funnit vissa ändringar böra vidtagas i förslaget till lag angående ändring i lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång — måtte för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

1) L a g

angående ändring i lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

Härigenom förordnas, att 1—6, 8, 10, 11, 13 och 14 §§ lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol och krigsrätt samt första domstol i jorddelningsmål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Fri rättegång må ej beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna fri rättegång.

I brottmål, — — — i målet.

2 §.

Beslut om fri rättegång meddelas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet, som Konungen bestämmer.

3 §.

Part, som åtnjuter fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån att av allmänna medel skola gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning och sådant rättens beslut, av vilket motparten skall erhålla del, samt för inkallelse av och ersättning till sådana av parten åberopade vittnen, vilkas hörande i målet ej utan skäl påkallats, så ock ersättning till tjänsteman för särskild förrätt-

¹ Senaste lydelse, se beträffande 1, 4, 5, 8 och 14 §§ SFS 1929: 158, 2 § SFS 1934: 269 samt 10 och 11 §§ SFS 1936: 221.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

ning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad. Frihet från avgift för protokoll, som ej utfärdas utan särskild begäran, må jämväl efter det rätten skilt sig från målet åtnjutas, såframt begäran därom göres innan tiden för bevarande av talan mot utslaget, genom vad eller besvär, gått till ända.

Av allmänna medel skall ock gäldas ersättning till sakkunnig som utsetts av rätten, om ersättningen enligt lag skall utgivas av parten. Har i det slutliga utslaget förordnats att ersättning, vars gäldande ålegat båda parterna, skall stanna å parten, skall denna kostnad, även där ersättningen till den sakkunnige helt eller delvis utgivits av motparten, utgå av allmänna medel.

Har i mål om faderskap till barn utom äktenskap, däri den uppgivne fadern åtnjuter fri rättegång, eller i mål om äktenskaplig börd, däri käranden åtnjuter sådan förmån, i statens eller kommuns tjänst anställd läkare tagit blodprov för undersökning av faderns samt moderns och barnets blodgrupps-egenskaper, skall ersättning härför gäldas av allmänna medel. Stämpel skall ej åsättas utlåtande som i anledning av undersökningen avgives.

4 §.

Är part, som åtnjuter fri rättegång, enligt lag skyldig eller har han eljest av rättens ordförande anmodats att komma personligen tillstådes vid rätten, eller har rätten ålagt honom personlig inställelse, äge rätten med anledning av sådan inställelse på begäran tillerkänna parten gottgörelse av allmänna medel för resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna rese-reglementet, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än *tio* mil, må dock sådan gottgörelse utgå allenast såframt synnerliga skäl därtill äro. Rätten eller, då rätten ej sitter, dess ordförande äger besluta om förskott av allmänna medel, därest parten måste antagas sakna medel för resan.

Är part, som åtnjuter fri rättegång, enligt lag skyldig eller har han eljest av rättens ordförande anmodats att komma personligen tillstådes vid rätten, eller har rätten ålagt honom personlig inställelse, äge rätten med anledning av sådan inställelse på begäran tillerkänna parten gottgörelse av allmänna medel för resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna rese-reglementet, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än *fem* mil, må dock sådan gottgörelse utgå allenast såframt synnerliga skäl därtill äro. Rätten eller, då rätten ej sitter, dess ordförande äger besluta om förskott av allmänna medel, därest parten måste antagas sakna medel för resan.

Om synnerliga skäl föreligga, må utöver resekostnaden traktamentersättning tillerkännas parten med högst åtta kronor för varje dag, som erfordras för resan och vistelsen vid domstolen.

Har part, som åtnjuter fri rättegång, haft andra nödvändiga utgifter för rättegången, som icke avses i 3 § men äro jämförliga med där angivna kostnader, äge rätten ock tillerkänna honom ersättning därför med skäligen be- lopp, om han finnes icke själv kunna svara för utgifterna.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

5 §.

Finnes part, som åtnjuter fri rättegång, icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans anhängiggörande eller utförande, må på hans begäran lämplig person förordnas att därvid mot ersättning av allmänna medel biträda honom.

Rättegångsbiträde förordnas — — — biträde föreligger.

Till rättegångsbiträde bör, om målets beskaffenhet det fordrar, förordnas någon som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov. Företrädesvis bör därvid anlitas befattningshavare vid rättshjälpsanstalt eller annan som vid rätten yrkesmässigt utövar advokatverksamhet och ej är avlägset boende; har sådan person av parten föreslagits till biträde, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

Vid förordnande — — — sitt ställe.

6 §.

Om delgivning och inkallelse, som i 3 § sägs, föranstalte, såframt parten därom framställer begäran, rätten eller dess ordförande.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari part åtnjutit fri rättegång, skall rätten, där parten jämlikt 7 § förklarats förlustig sagda förmån, förplikta honom att ersätta statsverket kostnad, som enligt 3, 4 eller 5 § skolat gäldas av allmänna medel; dock ankomme på rätten att pröva, om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det för parten funnits vara av ringa betydelse, att hans talan vinner prövning.

Har part, — — — parts rättegångskostnad.

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit fri rättegång, skall rätten, där det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, ålägga andra maken att ersätta statsverket hälften av de kostnader, som i första stycket avses.

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 3 § omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång enligt vad nu sagts, där han, på sätt i 2 § andra stycket föreskrives, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av de med rätte-

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

gången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Har tilltalad, som i hovrätten åtnjuter fri rättegång, personligen inställt sig vid muntligt förhör, eller har hovrätten ålagt annan part, som åtnjuter fri rättegång, att komma personligen tillstädes vid sådant förhör, skall vad i 4 § första och andra styckena stadgas äga motsvarande tillämpning. Bestämmelsen i 4 § tredje stycket skall ock gälla med avseende å rättegången i hovrätten.

Där part, som i hovrätten åtnjuter fri rättegång, anlitat biträde för rättegången därstädes, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträdet ersättning av allmänna medel, om parten ägt grundad anledning att fullfölja talan och därvid haft behov av biträde eller om parten med hänsyn till målets beskaffenhet haft behov av biträde för avgivande av svaromål.

Har hovrätten utsatt muntligt förhör i mål, där part åtnjuter fri rättegång, äge hovrätten på partens begäran förordna lämplig person att biträda honom vid utförande av hans talan i hovrätten, om parten är i behov av sådant biträde; och skall därvid vad i 5 § tredje och fjärde styckena stadgas äga motsvarande tillämpning.

Vad i — — — i hovrätt.

Mot hovrätts — — — ej föras.

11 §.

Bestämmelserna i 10 § skola äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen.

13 §.

Finnes part, som åtnjuter fri rättegång, efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, gälda rättegångskostnad, som enligt denna lag av allmänna medel guldits, må han på yrkande av kronans ombudsman i den ort, där parten har sitt hemvist, förpliktas att ersätta statsverket sådan kostnad, dock att, om dylik ersättningsskyldighet ålagts motparten, talan som nu sagts ej må väckas med mindre det visas, att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Talan må ej anhängiggöras senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Vad i första stycket stadgas gälle ock i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängiggörande skall räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats.

Har part guldit kostnad, som motparten förpliktats att återgälda statsverket, inträder han i statsverkets rätt mot den andre.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

14 §.

Vittnesersättning, som — — — i brottmål.

Rättegångsbiträde, som förordnats enligt denna lag, åtnjute efter rättens prövning av allmänna medel arvode för det arbete han nedlagt å rättegången, så ock gottgörelse för nödvändiga utgifter. Vid begäran om ersättning bör redogörelse lämnas för det arbete och de utgifter uppdraget medfört. Arvode och gottgörelse för utgifter skola fastställas var för sig.

Arvode till biträde *må icke sättas högre än* som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt omständigheterna i övrigt kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Vid bestämmande av ersättning bör hänsyn tagas till inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Finnes talan hava anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Arvode till biträde *skall bestämmas till belopp* som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt omständigheterna i övrigt kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Vid bestämmande av ersättning bör hänsyn tagas till inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Finnes talan hava anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Ej må — — — utan verkan.

Beslut om — — — tillhandahållas biträdet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1944.

Vad i 13 § nya lagen stadgas skall ej gälla, där motparten förpliktats att ersätta statsverkets kostnad genom utslag, som vunnit laga kraft före den 1 juli 1944.

2) L a g

om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § rättegångsbalken i 1734 års lag.

Häri genom förordnas, att 16 kap. 10 § rättegångsbalken¹ i 1734 års lag skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

16 KAP.

10 §.

Har underrätt genom beslut under rättegången dömt någon till utgivande av vite eller till ansvar för uteblivande eller annan förseelse i målet; eller

¹ Senaste lydelse se SFS 1941: 813.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

ogillat yrkande om ansvar för förseelse, som nu är sagd, eller om ådömande av förelagt vite för uteblivande; eller utlåtitt sig angående kvarstad, beslag, skingringsförbud eller därmed jämförlig åtgärd eller angående ersättning åt förundersökare eller läkare, som förordnats jämlikt lagen om särskild förundersökning i brottmål, eller åt vittne eller annan, som kallats att meddela upplysning i målet, eller åt part, som åtnjuter fri rättegång, eller åt någon, som förordnats att biträda part i rättegången eller att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk; eller skilt fullmäktig från fullmäktigskapet: mot det beslut skall, i händelse av missnöje, särskild talan föras; och skall underrättelse härom i sammanhang med beslutet av rätten meddelas.

Vad i — — — partens klagan.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1944.

Stockholm den 2 mars 1944.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar *Schlyter*, *Karl Emil Johanson*, *Branting*, *Linnér*, *Ahlkvist*, *Olofsson*, *Lodenius* och *Lindblom*;

från andra kammaren: herrar *Gezelius*, *Hedlund* i Östersund och *Björling*, fru *Gustafson** samt herrar *Landgren*, *Sundström* i Vikmanshyttan, *Skoglund* i Umeå och *Johansson* i Mysinge.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.
